

CONVERSA

Eduard Puig Vayreda

ENÒLEG FIGUERENC,
EXALCALDE I
EXPRESIDENT DE
L'INSTITUT D'ESTUDIS
EMPORDANESOS

RETRAT DE FAMÍLIA

Els Jordà Giró

QUATRE GENERACIONS AL
CAPDAVANT DE L'HOTEL
EMPÒRIUM DE CASTELLÓ
D'EMPÚRIES

PERFILS

Montserrat Font

FILLA D'UN MAS DEL
TERME DE BASSEGODA,
ES VA ESTABLIR A CAL
GANXO DE VILABERTRAN

Josep Quer

MÚSIC JUBILAT DE
VILAFANT, HA FORMAT
PART D'ORQUESTRES DE
PRESTIGI

Josep M. Martorell

PROPIETARI DEL
CASTELL DE QUERMANÇÓ
DE VILAJUÏGA, MENA
UNA FERRETERIA A
EMPURIABRAVA

INDRET

Vilamalla

UNA MIRADA EN
EL PAISATGE

**Els estanys de
Siurana, la petita
Camarga**

A PEU

**Clots i caires
a Darnius**

**Pels estanys de
la Jonquera**

alberes

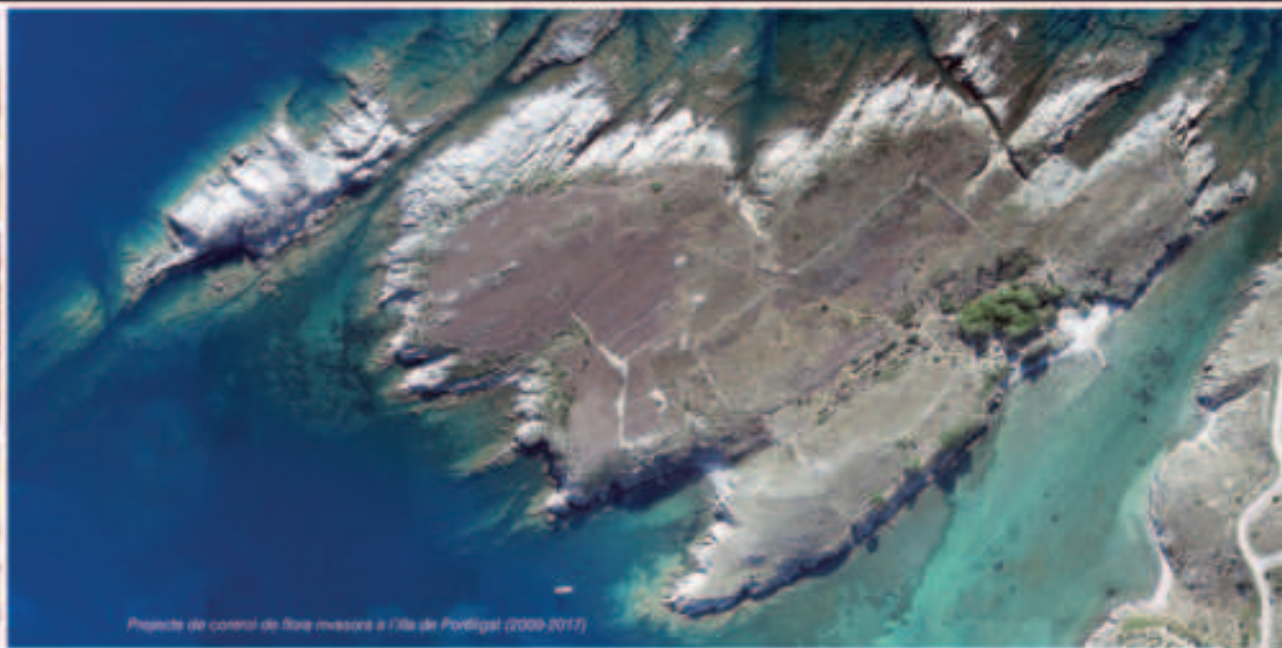
www.alberes.cat

DOSSIER

METGES, LLEVADORES I CURANDEROS

51 pàgines que ens parlen dels professionals de la medicina, però també de la salut a l'antiguitat, dels hospitals d'una banda i altra de l'Albera, de les senyadores del Vallespir, de les viles termals del Rosselló, de les societats de Socors Mutus de l'Empordà...

Projecte de control de flora invasora a l'illa de Portlitzal (2009-2017)

Invertim en la protecció del medi natural i del paisatge, millorem la salut i el benestar de les persones

La Diputació de Girona vetlla per la conservació del medi natural i la biodiversitat de les comarques gironines, i coopera amb altres organismes públics i entitats privades amb aquest objectiu.

Al llarg dels darrers deu anys s'han invertit més de 8,4 milions d'euros en l'execució de més 150 projectes de conservació i millora.

Aquesta inversió ha revertert positivament en la protecció del medi natural i del paisatge, en la salut i el benestar dels habitants i dels visitants, en l'ocupació local i en la generació de recursos lligats al territori.

Actuacions i objectius

Prevenició i lluita contra espècies invasores (flora i fauna)

Les espècies invasores són una greu amenaça per a la conservació dels hàbitats naturals, i sovint ocasionen greus pèrdues econòmiques en diversos sectors productius.

Conservació d'espècies amenaçades (flora i fauna)

A les comarques gironines hi ha moltes espècies de flora i fauna endèmiques i amenaçades que cal protegir pel seu elevat interès de conservació i per la funció que exerceixen dins dels ecosistemes naturals.

Restauració i conservació d'hàbitats naturals d'interès de conservació

Es duen a terme accions com la recuperació d'espais oberts i pastures, la conservació de d'ecosistemes madurs i ben estructurats, o la prevenció d'incendis forestals.

Difusió i educació ambiental

Tots els projectes executats tenen com a finalitat difondre els valors naturals de les comarques gironines, i la importància de les actuacions desenvolupades per protegir aquests espais a llarg termini.

Diputació de Girona

DIRECTOR >

David Pujol i Fabrelles
david@alberes.cat

SUBDIRECTORA >

Roser Bech Padrosa

REDACCIÓ >

Telèfon 972 46 29 29
revista@alberes.cat

COL·LABORADORS D'AQUEST NÚMERO >

Josep Algans
Josep M. Barris
José Luis Bartolomé
Pitu Basart
Miquel Bataller
Montserrat Batllósera
Lurdes Boix
Ramon Boix
Quim Bou
Jordi Canet
Jaume Canyet
Enric Capallera
Laia Carbonell
Josep Clara
Jordi Cruells
Josep M. Dacosta
Antoni Egea
Jean-Paul Escudero
Xavier Febrés
Joan Ferrerós
Josep M. Fusté
Pere Gifre
Isabel Guzmán
Joan Juanola
Josefa Juanola
Óscar Marín
Cristina Masanés
Lidia Masllorens
Francesc Montero
Rosa M. Moret
Anna M. Oliva
Àlex Ollé
Joan Padrosa
Inés Padrosa Gorgot
Jordi Puig
Anna Pujol Batllósera
Enric Pujol
Dúnia Riera
Marisa Roig
Pere Roura
Josep M. Salvatella
Ester Seguí
Montserrat Segura
Erika Serna
Pere Jaume Serra
Lluís Serrano
Pasqual Tirach
Joaquim Tremoleda
Núria Trobajo
Enric Tubert
Nil Ventós
Rosana Vidal
Cristina Vilà

EDICIÓ DE TEXTOS >

Roser Bech Padrosa

IMPRESSIÓ > Agpograf

DISTRIBUCIÓ > GLV

DIPÒSIT LEGAL > Gi-460-2009

ISSN > 2013-6848

eg

EDITORIAL GAVARRÉS

Germà Agustí, 1
17244 Cassà de la Selva
Telèfon 972 46 29 29
www.editorialgavarres.cat

DIRECTOR EDITORIAL >

Àngel Madrià
angel@editorialgavarres.cat

COORDINACIÓ DE PROJECTES >

Dolors Roset
dolors@editorialgavarres.cat

DIRECCIÓ D'ART >

Jon Gieré
disseny@editorialgavarres.cat

ADMINISTRACIÓ >

Jaume Carbó
jaume@editorialgavarres.cat

SUBSCRIPCIONS >

Eva Rodríguez
subscripcions@editorialgavarres.cat

ALTRES PUBLICACIONS >

www.cadipedaforca.cat
www.garrotxes.cat
www.gavarres.com

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

appec
editors de revistes i digitals

> Premis APPEC
'Millor Editorial en Català 2008'

COMPOSICIÓ AMB ESTRIS PROCEDENTS DEL MUSEU D'HISTÒRIA DE SANT FELIU DE GUÍXOLS: MALETÍ DE METGE (FONS DR. ANTONI MIRALLES), MARTELL DE REFLEXOS (FONS DR. JOSEP RUSCALLEDA) I TENSÍOMETRE, FONENDOSCOPI I FÒRCEPS (FONS DR. MARTÍ CASALS). AUTOR: JOAN JUANOLA.

SUMARI

4-5

PRIMERS RELLEUS VILAÜR, UN PETIT MÓN AL TERRAPRIM

PERE JAUME SERRA (TEXT) // QUIM BOU (IL·LUSTRACIÓ)

7-13

ACTUALITAT

14-19

CONVERSA EDUARD PUIG VAYREDA

DAVID PUJOL (TEXT) // JOSEP ALGANS (FOTOGRAFIA)

20-24

RETRAT DE FAMÍLIA ELS JORDÀ GIRÓ DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES

CRISTINA VILÀ (TEXT) // ROSANA VIDAL (FOTOGRAFIA)

26-31

PERFILS

MONTSERRAT FONT / JOSEP QUER / JOSEP M. MARTORELL

ROSER BECH PADROSA, MONTSERRAT SEGURA I PITU BASART (TEXT)
LAIA CARBONELL, ROSANA VIDAL I LÍDIA MASLLORENS (FOTOGRAFIA)

33-83

DOSSIER

METGES, LLEVADORES I CURANDEROS

DAVID PUJOL I ROSER BECH (COORDINACIÓ)

85-103

PATRIMONI

ETNOLOGIA // ARQUITECTURA // HISTÒRIA // CIÈNCIA // LLENGUA // LLEGENDES // FAUNA // PLANTES I REMEIS

104-107

INDRET VILAMALLA

NÚRIA TROBAJO (TEXT I FOTOGRAFIA)

108-111

UNA MIRADA EN EL PAISATGE ELS ESTANYS DE SIURANA, LA PETITA CAMARGA

CRISTINA MASANÉS (TEXT) // JORDI PUIG (FOTOGRAFIA)

112-115

A PEU

CLOTS I CAIRES A DARNIUS

JORDI CRUELLES (TEXT I FOTOGRAFIA)

PELS ESTANYS DE LA JONQUERA

JOSEP M. DACOSTA (TEXT I FOTOGRAFIA)

MEMÒRIA FOTOGRÀFICA TALLERS I INDÚSTRIES

JOSEFA JUANOLA (RECERCA FOTOGRÀFICA) // JOAN FERRERÓS (TEXT)

conversa amb l'enòleg figuerenc Eduard Puig Vayreda.

NASCUT A FIGUERES ARA FA SETANTA-CINC ANYS. PER PART DE PARE VE D'UNA FAMÍLIA DE METGES I, PER PART DE MARE, DE LA CONEGUDA NISSAGA DELS VAYREDA. ANTIC MINYÓ ESCOLTA, EXALCALDE DE FIGUERES, AUTOR DE TREBALLS DE TEMÀTICA DIVERSA, ARTICULISTA, EXPRESIDENT DE L'INSTITUT D'ESTUDIS EMPORDANESOS, PROFESSOR A LA UNIVERSITAT, FUNDADOR I PRESIDENT DE LA CONFRARIA DE LA BÓTA DE SANT FERRIOL, MELÒMAN, BIBLIÒFIL... I PARTIDARI DE LA CRÍTICA –SEMPRE IRÒNICA I EDUCADA– PERÒ POC AMIC DEL QUE EN UN ARTICLE EN DIU 'EL MERDER'.

DAVID PUJOL TEXT

JOSEP ALGANS FOTOGRAFIA

Eduard Puig Vayreda

Quan ja tenia pràcticament redactada aquesta conversa vaig anar a escoltar l'Eduard Puig Vayreda a la presentació del llibre *Santa Maria de Vilabertran. La preservació del conjunt monumental*, escrit per Josep Maria Gironella i publicat per la Fundació Albert Tomàs i Bassols. No va ser una presentació de compromís, de quedar bé sinó que, de manera irònica i educada, va dir el que pensava. Va ser crític, sobretot, amb la gestió del monument –el que va dir-ne es pot fer extensiu a d'altres–, una gestió feta des de la distància, sense connexió amb la gent més propera, la gent que se'l sent seu i se l'estima. Vaig comentar a la Nati Vilanova, directora de la biblioteca de Figueres, que seia al meu costat, que amb els anys l'Eduard potser s'havia 'descordat' una mica: no, em va dir ella, sempre ha estat així. I deu tenir raó. Com que l'Eduard és xerraire de mena, el dia que el vaig anar a veure

a casa seva, davant per davant de l'església de Sant Pere, no va costar gaire de començar la conversa.

–Sou fill de Figueres.

–«Sí, vaig néixer en aquesta mateixa casa on visc ara el 13 de febrer de 1942. Abans es naixia a casa, no érem nens de clínica.»

–Parleu-me de la vostra família.

–«Per part de pare vinc d'una casa de metges. El meu pare, Alfons Puig, era oftalmòleg. El meu avi i el meu besavi també eren metges. Més enrere, tot i que no hi he gastat gaire temps –ja saps que aquestes coses porten feina–, he pogut gratar fins al segle XVIII i vaig trobar que érem una família de propietaris rurals, pagesos benestants, diguem-ho així. La casa de les

DAVID PUJOL. La Bisbal d'Empordà, 1965. Mestre i pedagog
JOSEP ALGANS. Figueres, 1966. Fotògraf

retrat de família Els Jordà Giró de Castelló d'Empúries. RERE LES PARETS DE L'HOTEL EMPÒRIUM DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES S'AMAGA UNA HISTÒRIA DE SUPERACIÓ I D'ESFORÇ, DE TREBALL INCANSABLE, DE QUATRE GENERACIONS DE LA FAMÍLIA JORDÀ GIRÓ RECONEGUDA AMB PREMIS GASTRONÒMICS TAN IMPORTANTS COM UNA ESTRELLA MICHELIN, UN SOL REPSOL O EL CARTAVÍ A LA MILLOR CARTA DE VINS. PRESERVANT EL LLEGAT DE L'AVI, QUE VA POSAR LA PEDRA ANGULAR, LA FAMÍLIA SEGUEIX TREBALLANT DIA RERE DIA SENSE OBLIDAR ELS ORÍGENS.

CRISTINA VILÀ TEXT

ROSANA VIDAL FOTOGRAFIA

Passió, treball i creativitat

Tota història sempre té un punt d'inflexió. A la família Jordà Giró és la figura de Salvador Vidal Ayter (1915-1994). La seva personalitat marcà tota la família, els va ensenyar que res no és gratuït ni arriba sense esforç. En Salvador Vidal era mecànic a Barcelona. Casat amb la castellanina Jacinta Carreras Martín (1920-2000), a qui anomenaven Cinteta, tenien dues filles: la Marisa i la Maria Teresa (1939). A 45 anys, un cosí germà seu li oferí regentar un bar, La Bàscula de Castelló, embrió del futur hotel i restaurant Empòrium, i ell ho acceptà.

La Bàscula es trobava a l'entrada del poble, aleshores poc edificada i envolta-

da de camps. En Salvador va anar-hi sol i, un mes més tard, la dona i una de les filles –la Marisa– el seguiren. Vivien en un pis sobre el bar. L'altra filla, la Maria Teresa, va afegir-s'hi just quan la seva mare, responsable de la cuina, es va trencar una cama. La necessitava. «El meu pare, a més de fer anar La Bàscula, també havia agafat el bar del Casino de Cadaqués i la meva germana l'ajudava», diu la Maria Teresa. Per a ella va ser un canvi radical, ja que a Barcelona treballava en un despatx.

A la Maria Teresa li agradaven els balls. En un d'aquests va començar la seva història amb en Joan Jordà i

Sunyer (1933). El gener del 1962 van iniciar el festeig. «Vam anar al ball de Nadal junts, per Reis em va fer un regal i ja va estar», rememora la Maria Teresa qui, abans d'acceptar, el va fer patir una mica perquè el va deixar plantat per un altre noi. «La meva àvia va vaticinar que aniria a plantar cebes a Fortià –poble d'en Joan– però jo tenia clar que ni pensar-ho», somriu potser pensant que l'àvia no errà gaire perquè fa 55 anys que estan junts.

En Joan Jordà, fill de Fortià. Els seus pares feien de masovers i durant uns vint anys van viure i menar el mas d'en

CRISTINA VILÀ. Figueres, 1972. Periodista

ROSANA VIDAL. Cabezueta del Valle (Càceres), 1983. Fotoperiodista

Dorra. Ell i els seus germans anaven a estudi a Figueres, a l'hivern. Sortien a les 8 del matí en bicicleta i «passàvem una fred, hi havia unes glaçades al matí...», diu en Joan. Estudiaven a l'acadèmia Cots fins a les 2 per després enfilars el camí de tornada. Així cada dia. L'estudi no va apartar-lo, però, de la feina al mas, on les tasques, a l'estiu, es multiplicaven. Quan els pares van deixar el mas, es van instal·lar en una casa de propietat al mig de Fortià fins que van morir al llindar dels cent anys.

El festeig d'en Joan i la Maria Teresa va ser curt, només onze mesos. «El meu pare deia que no era cosa de passar el temps», somriu ella. També ho fan quan recorden el dia del casament, el novembre del 1962, amb una Basílica plena a vessar de flors i una catifa vermella que els esperava a l'entrada i que els conduïa a l'altar. La filla de Miquel Arpa, l'empresari que promogué Empuriabrava, s'havia casat uns dies abans i ells ho van aprofitar. «Tot un luxe i

de franc», comenta en Joan amb una brillantor especial als ulls.

Després del casament, en Joan s'incorporà a La Bàscula per ajudar la Cinteta a la cuina. «Va ser un gran canvi», afirma. La feina era sacrificada. Cada dia es llevaven a 2/4 de 7 del matí i tancaven ben entrada la matinada. Els diumenges obrien més aviat, a les 5, per donar esmorzar als caçadors. Tothom anava a La Bàscula, també els militars americans destinats al Pení. «Era una vida molt maca, en una època molt diferent». Va ser allà on va néixer el seu únic fill, en Salvador, el 1964. En aquell temps, el pare de la Maria Teresa decidí invertir els estalvis del Casino de Cadaqués comprant un terreny quasi al davant de La Bàscula on alçà l'Hotel Empòrium, nom donat pel poeta Fages de Climent, amb qui compartia amistat. Es vivia l'inici del bum turístic i Empuriabrava era un projecte de futur. Des del 1965, i durant dotze anys, l'hotel va funcionar

només els estius amb una dotzena habitacions.

Aquells inicis, sota la direcció de l'avi Salvador, en Joan i la Maria Teresa no els oblidaran mai. «Les vam passar morades», recorda en Joan, que tocava totes les tecles: al matí al bar; després a la cuina; a primera hora de la tarda novament al bar; més tard a la cuina per als sopars i, després d'una bona dutxa, a la recepció fins a la matinada. «Alguns clients em preguntaven quan dormia», ironitza. La Maria Teresa tampoc defallia: portava el bar, el menjador, la recepció, les habitacions, la facturació... «Abans tot es feia a mà, m'adormia fent factures, però érem joves», afirma. L'estiu era una disbauxa: «La gent entrava en estampida al menjador per tenir taula, menjava de pressa i marxava també de pressa per anar a la terrassa, perquè a dins hi feia una calor...», sufocant que no aplacaven ni quatre ventiladors.

Amb aquest ritme, la presència d'un nen era difícil de portar. Així, el

La família Jordà Giró al complet: d'esquerra a dreta, en Joan Jordà Giró, la Maria Teresa Vidal, en Joan Jordà, l'Elena Giró, en Màrius Jordà i en Salvador Jordà.

MEMÒRIA FOTOGRÀFICA > TALLERS I INDÚSTRIES

M3

Quatre homes fan taps. Els coves, prou desencanyats, són els que havien estat usats de sempre en aquesta feina; contenien les transformacions del suro en cada una de les passes que van de la pana al carrac i al tap acabat. En canvi, les màquines eren modernes, de quan es van deixar de fer els taps a mà. Aquestes eines són aplicacions mecanitzades de la barrina, la garlopa o el ribot per polir el suro; estalviaven les feines de toscar –pelar– les panes, de carrar el suro en forma de prismes i, finalment, d'esmerilar els carracs per enformar-los en cilindres.

ANY: 1956 // AUTOR: DESCONEGUT // PROCEDÈNCIA: COL·LECCIÓ D'IMATGES DE L'ACAE

M4

Vuit dones uniformades i tres homes treballen en l'elaboració de formatges a Castelló d'Empúries, a Industrias Lecheras del Ampurdán, la fàbrica que el 1972 va ser venuda a Danone, de la família del director de cinema Pere Portabella.

ANY: AL VOLTANT DE 1950

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: AMCE,

COL·LECCIÓ FAMÍLIA JULIÀ

BADUÀ

DOSSIER

METGES, LLEVADORES I CURANDEROS

DAVID PUJOL I ROSER BECH > COORDINACIÓ

Salut i feina	34	DAVID PUJOL I FABRELLES [La Bisbal d'Empordà, 1965. Mestre i pedagog]
La salut a l'antiguitat	36	JOAQUIM TREMOLEDA [Lladó, 1962. Historiador]
Metges empordanesos d'abans	38	ERIKA SERNA [Wasserlos, 1963. Historiadora i arxivera]
Els antics hospitals	40	ANTONI EGEA [Girona, 1957. Historiador]
Els primers hospitals de Figueres	42	ANTONI EGEA
PERFIL > Rufina Espín	43	JAUME CANYET [Figueres, 1961. Filòleg]
Els hospitals de Roses	44	JOSEP M. BARRIS [Salt, 1966. Historiador i arxiver]
De remei: un braç de gitano	45	JOSEP M. BARRIS
El doctor Josep Viñas d'Espolla	46	MARISA ROIG [Sant Pere Pescador, 1963. Historiadora i arxivera]
Llevadores i llevadors	48	ISABEL GUZMÁN [Figueres, 1964. Historiadora]
Dues llevadores a les Salines	50	NIL VENTÓS [El Port de la Selva, 1989. Periodista]
La senyora Lola de Vilabertran	52	ROSER BECH PADROSA [Cabanes, 1988. Filòloga]
Vestigis de les mútues locals	53	ESTER SEGUÍ [Roses, 1986. Llicenciada en Dret]
La farmàcia Torrent de Figueres	56	ROSA M. MORET [Rabós d'Empordà, 1970. Mestra i pedagoga]
El doctor Pelai Bramon, un home lliure	59	JOAN FERRERÓS [Figueres, 1952. Filòleg i historiador]
El primer practicant de Castelló	60	JORDI CANET [Castelló d'Empúries, 1976. Filòleg]
Josep Frigola, metge rural	62	FRANCESC MONTERO [Figueres, 1981. Filòleg]
La remeiera de l'Escala	64	LURDES BOIX [L'Escala, 1957. Historiadora i arxivera]
Can Segla, la farmàcia de Palau-saverdera	65	JOSÉ LUIS BARTOLOMÉ [Areny de Noguera, 1954. Filòleg]
La Jonquera, metges de frontera	66	LLUÍS SERRANO [Figueres, 1975. Historiador]
El Parrot, un curandero singular	68	LLUÍS SERRANO
PERFIL > Paquita Bosch	69	ANNA PUJOL BATLLOSERÀ [Siurana d'Empordà, 1993. Estudiant d'Història de l'Art]
Viure de l'aigua termal	70	XAVIER FEBRÉS [Barcelona, 1949. Periodista i escriptor]
Les senyadores del Vallespir	72	JEAN-PAUL ESCUDERO [París, 1957. Filòleg]
Els Vila, metges figuerencs	74	JOAN FERRERÓS
En Morlius, metge de Maçanet	76	PERE ROURA [Maçanet de Cabrenys, 1954. Historiador]
El curandero Moreu de Darnius	77	PERE ROURA
La medicina a Agullana	78	ENRIC TUBERT [Agullana, 1954. Llicenciat en Història de l'Art i professor]
Laureà Dalmau, metge, escriptor i polític	80	ENRIC TUBERT
Un radiòleg protestant i maçó	82	JOSEP CLARA [Girona, 1949. Historiador]
Antoni Margarits, practicant de Llançà	83	JOSEP M. SALVATELLA [Figueres, 1937. Escriptor]

Balança per pesar
els nadons.

FOTO: Joan Juanola.
PROCEDÈNCIA:
Museu d'Història de
Sant Feliu de Guíxols.

Salut i feina

David Pujol i Fabrelles > TEXT

‘Sant Pancraç, salut i feina’, diuen encara els avis, imaginant potser, als peus de la imatge, una llàntia encesa, un ram de julivert fresc, un tros de pa o una moneda, tal com dicta la tradició. Per parlar de la salut, doncs, hem anat a trobar –quan hem pogut– aquelles persones que han treballat en consultes a casa, en clíniques i hospitals, en dispensaris locals, en farmàcies... i que anaven a les cases a ajudar a néixer algun infant, a visitar els malalts o a posar-los alguna injecció. Aquelles persones que, en definitiva, han fet de la salut dels altres la seva feina.

Comencem amb un article d'en Quim Tremoleda, que ens fa recular fins als orígens i ens destaca, entre d'altres, la gran figura mèdica de la cultura grega clàssica, Hipòcrates, considerat el pare de la medicina moderna. També ens explica que els romans van inventar nombrosos instruments per a usos quirúrgics i que ja realitzaven cirugia de cataractes. L'Erika Serna repassa alguns dels metges empordanesos més destacats, el primer dels quals és el jueu Cresques Elies, del segle XIV, que fou metge del rei Pere el Cerimoniós. L'Antoni Egea ens resumeix la història dels hospitals a una banda i a l'altra de l'Albera – amb una peça específica dels diversos hospitals que hi ha hagut a Figueres al llarg del temps– i en Josep M. Barris ho complementa amb

un article sobre els hospitals de Roses. No us perdeu l'anècdota que explica del metge Narcís Pujol, que a un malalt li va receptar un medicament que s'havia d'anar a buscar... a la pastisseria! La Marisa Roig, gràcies a la col·laboració de l'Enric Viñas, la seva dona Marisa i la seva filla Cristina, escriu la història del doctor Josep Viñas d'Espolla.

La Isabel Guzmán ens explica el testimoni de dues llevadores –l'Ester Sayó i la Pilar Ayats– i un llevador –en Miguel Ángel Miranda–, un dels primers homes dedicats a aquest ofici a l'Alt Empordà. També ens fa conèixer la història de la comare Roser Laball, a partir del que li ha explicat la seva filla Laura Poch, infermera instrumentista. En Nil Ventós ens parla, d'una banda, de la llevadora Enriqueta Falgàs, a partir dels records del seu nét Narcís Boris, i, de l'altra, de Joana Pou –la senyoreta de la Vespa, com se la coneixia–, a partir del testimoni de la filla, Maria Dolors Riera. La Roser Bech tanca aquest bloc dedicat a les llevadores amb un article sobre la Dolors Font de Vilabertran, que era tan estimada que el poble li va dedicar un carrer.

Quan no existia la Seguretat Social per a tothom, a molts pobles empordanesos existien entitats de socors mutus, a les quals els obrers lliuraven una quota que els assegurava una

Detall d'una ampolla de Cerebrino R.
Mandri provinent de la farmàcia Torrent
de Figueres // FOTO: Rosa M. Moret.

ajuda en cas de malaltia, accident o mort. L'Ester Seguí ha parlat amb alguns dels responsables de les últimes d'aquestes mútues locals, que han acabat convertides en centres recreatius. D'altra banda, la Rosa Maria Moret ens parla de dues farmàcies centenàries de Figueres –la farmàcia Torrent i la farmàcia Sargatal Deulofeu– que vénen d'una època en la qual pràcticament tots els medicaments es feien a l'apotecaria; i en José Luis Bartolomé fa memòria, a partir del testimoni de la Justa Mallol, de l'antiga farmàcia de can Segla de Palau-saverdera, oberta a finals del segle XIX.

En Jordi Canet ha anat a parlar amb el practicant castelloní Pere Puig, que durant 45 anys es va dedicar a 'practicar' el que prescrivía el metge del qual depenia: tractaments, injeccions, fregues, sondatges, sutures... En Josep Maria Salvatella recorda l'Antoni Margarits, practicant de Llançà. Tant en Pere Puig com l'Antoni Margarits feien jornades de 24 hores.

En Francesc Montero resumeix la història del metge rural Josep Frigola Taberner, després de parlar-ne amb el seu fill Josep Maria i, també, de consultar el

llibre que aquest va escriure biografiant el seu pare. La Lurdes Boix ens fa conèixer la història de la Màxima Simon, remeiera –o 'bona dona'– de l'Escala, a partir del testimoni de la seva besnéta Maria Quintana. Quan el metge li veia el pati amb tota classe d'herbes medicinals, li deia: «No saps pas el tresor que tens, això val més que totes les farmàcies del món!»

En Lluís Serrano ha recercat pacientment la història de la medicina a la Jonquera i esmenta molts dels metges que ha tingut la població, d'entre els quals destaquen els Subirós –recordats amb estima–; un d'aquests, el doctor Francesc Xavier Subirós, feia les autòpsies amb un puro a la boca. L'Enric Tubert fa la història de la medicina a Agullana, amb una peça sobre el metge, escriptor i polític Laureà Dalmau, fill del poble, que té una escultura dedicada davant la Casa de Cultura de Girona. En Joan Ferrerós escriu la història dels Vila, una nissaga de metges figuerencs, i del centenari Pelai Bramon. En Pere Roura biografia en Manuel Morlius, metge maçó de Maçanet de Cabrenys, i en Josep Clara ho fa d'un seu company de la lògia, el metge figuerenc Lluís López-Rodríguez, especialista en raigs X.

Hem anat també al vessant nord de l'Albera. En Xavier Febrés escriu sobre les aigües termals de cinc municipis de la Catalunya Nord i en Jean-Paul Escudero ho fa sobre les 'senyadores' del Vallespir –sobretot de la ceretana Maria Lluïsa Gatounes, una de les més populars de la comarca–, que curaven amb tota mena d'oracions.

El dossier dedica un espai als curanderos: en Lluís Serrano ens parla del Parrot, de Cantallops, i en Pere Roura d'en Josep Llosa, conegut com el curandero Moreu de Darnius. Per acabar, fem el perfil de dues infermeres: el de la Rufina Espín –redactat per Jaume Canyet– i el de la Paquita Bosch –escrit per l'Anna Pujol.

'Sant Pancraç, salut i feina', diuen els avis, i alguns hi afegeixen: 'i menjar per l'eina!' El folklorista Aureli Campany, que ho havia investigat, mai va acabar d'aclarir ben bé, però, a quina eina es referien... 🍷

El doctor Ernest Vila Moreno al costat del seu nét acabat de néixer, el també metge Ernest Vila Forment.

PROCEDÈNCIA: Arxiu Ernest Vila Forment.

La salut a l'antiguitat

LA CURIOSITAT HUMANA PER EXPLICAR MISTERIS COM LA VIDA, LA MORT O LES MALALTIES VA FER QUE S'EXPLIQUESSIN PER L'EMPIRISME MÈDIC, EN COMPTES DE LA MÀGIA O LA RELIGIÓ

Joaquim Tremoleda > TEXT I FOTOGRAFIA

Va ser a partir de la mentalitat analítica i racional dels grecs que s'inicia una etapa que es fonamenta en la *tekhné* (tècnica), que actuava sobre la malaltia amb la intenció de modificar o revertir els seus efectes, ja que podia ser estudiada, diagnosticada i tractada. Alcmeó de Crotona, al segle VI aC, va desenvolupar una teoria de la salut que va superar els rituals guaridors que no es basaven en la tècnica sinó en el mite, i també a Cos o Cnidos van sorgir escoles mèdiques que s'assenten en la ciència natural. La gran figura mèdica de la cultura grega clàssica, però, és Hipòcrates, del segle V aC, i ha estat considerat el pare de la medicina moderna. L'obra atribuïda a Hipòcrates, o millor a l'Escola Hipocràtica, és una compilació de més de cinquanta tractats elaborats durant segles, que es fonamenta en els principis del 'jurament hipocràtic', i que abasta camps com l'anatomia, la medicina interna, la higiene, l'ètica mèdica o la dietètica. Segons la teoria dels quatre humors, la salut representa l'equilibri entre ells, en canvi, la malaltia respon a una alteració d'algun d'aquests, per excés o per defecte.

Al·l'escola peripatètica d'Aristòtil es van formar diversos metges importants de l'època: Díocles de Carist, Praxàgores de Cos o Teofrast d'Èresos. Pels volts del 300 aC,

Al detall, un bisturí o escalpel procedent d'Empúries.

amb la fundació d'Alexandria, l'escola que s'hi creà va compilar i va desenvolupar un gran nombre de coneixements i va formar metges destacats com Aristarc de Ceos o Heròfil de Calcedònia.

Un santuari salutífer a Empúries.

La nova potència dominadora del Mediterrani des de la Segona Guerra Púnica i l'esclafament posterior de la revolta indígena tenia el port emporità com una de les bases logístiques en les operacions bèl·liques. Aquesta política filoromana va permetre al nucli grec mantenir-ne la identitat fins que no fou absorbit pels romans en època d'August. Aquesta situació li va permetre una etapa de gran

puixança econòmica basada en el comerç i, ara ho sabem, la presència d'un campament militar al costat, destinat a proporcionar tropes i vitualles per a la conquesta d'Hispania.

Aquesta riquesa es va destinar, en gran mesura, a realitzar una important reestructuració que, a partir de mitjan segle II aC, va modificar l'antiga ciutat grega d'Empúries, segons les modes i els corrents hel·lenístics. Aquesta reforma es va concretar en la realització d'importantes obres públiques, com ara la construcció del nou recinte emmurallat, la remodelació del sector religiós a la part meridional, la construcció d'un nou centre públic –format per l'àgora i l'estoa–, l'ampliació del port comercial i, en general, una renovació de l'edificació privada.

La disposició arquitectònica del sector religiós meridional, a l'interior de les muralles d'entrada a la ciutat, va ser organitzat en grans terrasses articulades. La zona sacra situada a l'oest va ser sobreelevada mitjançant l'aportació d'importants farcits de terra per crear una plataforma dominant sobre la qual es bastiren nous edificis culturals, altars, espais porticats, així com una gran cisterna que assegurava la disponibilitat d'aigua per a les ablucions, seguint la tendència dels complexos dedicats a Asclepi de les grans ciutats hel·lenístiques com Pèrgam o Cos.

→ Escollir el lloc dels santuaris

«S'aconseguirà una bellesa o ornamentació natural si inicialment s'escullen per a tota mena de temples uns llocs saludables; sobretot amb aigua abundant si es dediquen a Esculapi, a la salut i als déus amb les medicines dels quals sembla que guareixen els malalts. Així és, quan els malalts hagin estat traslladats des d'un lloc insalubre cap a un altre de més sa i quan se'ls proporcionï aigua procedent de fonts curatives, milloraran ràpidament; d'aquesta manera, s'aconseguirà que, per la mateixa situació del lloc, la divinitat serà objecte d'opinions molt positives i d'elogi, amb tot mereixement.»
Vitruvi, II, 7.

muntar un *valetudinaria* (hospital) per atendre els ferits durant el combat. Un d'aquests metges legionaris dels exèrcits de Neró fou Pedani Dioscòrides, autor d'un conegut manual farmacològic.

La figura mèdica romana per excel·lència fou Claudi Gal·lè. Nascut l'any 130 dC, a l'empara del gran temple d'Asclepi de Pèrgam, després va visitar les escoles de medicina d'Esmirna, Corint i Alexandria. Finalment, va viatjar a Roma, on la seva fama de metge de gladiadors va fer que fos escollit metge de l'emperador Marc Aureli. Tot i que Areteu de Capadòcia no fou tan famós, va ser el primer a descriure el quadre clínic del tètanus i va donar els noms actuals de l'epilèpsia o la diabetis.

Cal destacar el sanejament com una aportació cabdal de la medicina pública romana per evitar la malària. La construcció de grans obres públiques —com aqüeductes, clavegueram i banys públics— asseguraven un subministrament d'aigua potable i un sistema d'evacuació d'aigües residuals, que va crear un alt nivell de sanitat que no es va recuperar fins molts segles després.

Els romans van inventar nombrosos instruments per a usos quirúrgics, troballes força corrents a Empúries o a qualsevol vil·la romana. Entre aquests instruments, alguns exclusius per a les dones, podem anomenar el forceps, el bisturí, el cauteri, les tisores de pàl en creu, la sonda o els espèculums, així com la sutura quirúrgica. Els romans també van realitzar cirurgia de cataractes. Es constata sovint l'existència de farmacíoles, que eren caixes de fusta amb un encaix per on lliscava una tapa de pedra, sovint de pissarra, que és l'única part que es conserva, i que mostra desgast perquè servia de plataforma on es feia la barreja dels elements per a fer ungüents i pomades.

Els romans van inventar nombrosos instruments per a usos quirúrgics, troballes força corrents a Empúries o a qualsevol vil·la romana. Entre aquests instruments, alguns exclusius per a les dones, podem anomenar el forceps, el bisturí, el cauteri, les tisores de pàl en creu, la sonda o els espèculums, així com la sutura quirúrgica. Els romans també van realitzar cirurgia de cataractes. Es constata sovint l'existència de farmacíoles, que eren caixes de fusta amb un encaix per on lliscava una tapa de pedra, sovint de pissarra, que és l'única part que es conserva, i que mostra desgast perquè servia de plataforma on es feia la barreja dels elements per a fer ungüents i pomades.

Juntament amb l'estructura arquitectònica, una de les troballes més significatives realitzades en aquest sector va ser el conjunt de peces escultòriques recuperades en l'excavació. En destaca l'estàtua d'una divinitat masculina barbada, amb mantell i sandàlies, associada amb les restes de la imatge d'una serp, que s'ha interpretat tradicionalment amb la representació del déu Asclepi. A aquesta hem d'afegir les restes d'una altra escultura, avui identificada com Apol·lo, el pare d'Asclepi, i les restes d'uns peus calçats amb sandàlies, així com les restes d'una placa dedicada al cultes d'Isis i Serapis.

Aquests espais de culte disposaven d'uns pòrtics que foren usats com l'*adyton* del temple, on s'allotjaven els malalts i eren sotmesos a les cures dels sacerdots. Durant la seva estada experimentaven la *incubatio*, el somni sagrat on la divinitat revelava la curació. El tractament culminava amb la visita al déu, amb una pujada a la terrassa alta, que equivalia a una ascensió moral i religiosa.

La fama que va adquirir el santuari d'Asclepi a Empúries devia estar avalada per les cu-

res de malalties endèmiques com el paludisme, que devia patir la població en un entorn de maresmes i aiguamolls.

La ciència mèdica a Roma. A partir de la incorporació d'Egipte com a província romana finalitza el període alexandrí i comença l'època d'esplendor de la medicina de Roma, que podem considerar com una prolongació del saber grec. La puixança de la capital va atreure les figures mèdiques gregues i alexandrines, com l'atomista Asclepiades de Bitúnia o Sorà d'Efes, i va fer que s'hi formés el principal centre mèdic, clínic i docent del Mediterrani. Va adquirir gran fama el tractat de medicina *De re medica libri octo* de Celsus, i l'Escola Pneumàtica, per la

qual el *pneuma* (gas), que penetra en l'organisme a través dels pulmons, era la causa dels trastorns patològics pel cos humà.

El grup mèdic ja s'organitzava, a Roma, en metges generals, cirurgians, oculistes, dentistes i especialistes en malalties de l'oïda. Les legions romanes disposaven d'un cirurgià de campanya i un equip que podia

A dalt, el sector meridional de la ciutat grega d'Empúries, la qual va patir constants reformes i remodelacions per adequar-se com a centre religiós on es realitzaven pràctiques curatives. Al detall, estàtua coneguda com l'Asclepi d'Empúries // PROCEDÈNCIA: MAC-Empúries.

Els hospitals de Roses

MALGRAT NO SER UNA REALITAT GAIRE CONEGUDA, A LA VILA SEMPRE HA EXISTIT, D'UNA MANERA O D'UNA ALTRA, ALGUN TIPUS D'ASSISTÈNCIA HOSPITALÀRIA

Josep M. Barris > TEXT

Més enllà de l'existència, que desconeixem, d'algun hospital d'època grega o romana, la primera institució benèfica relacionada amb l'assistència sanitària a Roses fou la infermeria o hostatgeria creada a redós del monestir de Santa Maria, al voltant dels segles XI-XII. Segurament aquest fou el precedent més antic d'una institució d'assistència sanitària i social a Roses. Un monjo infermer era l'encarregat d'aquest alberg que acollia, a més de pelegrins, malalts i pobres. La infermeria es mantenia amb les rendes obtingudes de les terres assignades en senyoria directa, com per exemple als Sinols, entre el puig Cabrit i el puig d'en Massot. L'esllanguiment de la vida monàstica des del segle XIV i, sobretot, des del XV, significà també la decadència de la infermeria, tot i que el càrrec d'infermer fou un dels tres que es mantingué després de l'agregació del monestir de

Roses al d'Amer l'any 1592. Els estralls de la Guerra Civil Catalana (1462-1472) deixaren derruïda la infermeria, tot i que tenim notícia que l'any 1618 es trobava en funcionament en una casa situada davant l'església. Cal creure, però, que bàsicament era una forma de manteniment d'un monjo, sense efectivitat real en el guariment de pelegrins.

L'hospital de Pobres. L'assistència hospitalària de Roses estava coberta amb l'hospital de Pobres que promogué la universitat de la vila –l'Ajuntament de l'època– pels volts de 1407, moment en què s'aconseguí del bisbe l'autorització per demanar caritat i recaptar almoines, donatius i deixes testamentàries. Sovint, la data d'aquest permís és considerada el moment fundacional de la institució hospitalària. Essent Roses una població costanera, port comtal i dedicada inten-

sament al comerç marítim durant l'Edat Medieval, la incidència dels estralls de la malaltia fou virulenta. No ha d'estranyar, doncs, que l'Hospital de Pobres hagi estat la institució que ha deixat una empremta més acusada en la feso-mia urbana de Roses: l'any 1500 ja hi havia un carrer anomenat de l'Hospital. Amb tot, la preocupació per la salut era un tema inveterat. Fins a la creació d'aquest hospital, els habitants rosincs havien recollit almoines per a centres hospitalaris prou allunyats, com el de Sant Antoni de Perpinyà o el de Sant Marçal de Llemotges.

De fet, era un exemple més d'una xarxa hospitalària 'comarcal' que es densificà a causa de l'epidèmia de Pesta Negra. Aquest hospital comunal tenia una forma marcadament quadrangular, amb accessos des del carrer homònim i des del carrer de la Creu. Disposava de les

estances habituals, com sales per als malalts, cuina, menjador, administració, hort i capella, en la qual hi havia l'any 1617 un altar dedicat als sants Cosme i Damià. Donava assistència als malalts de Roses i atenia els pobres de solemnitat. També degué ser estació de pas dels expòsits de la vila i rodalies cap a l'hospital de Santa Caterina de Girona. Es mantenia gràcies a les aportacions del Comú i de les deixes testamentàries d'alguns veïns. No era, però,

La casa de Baldiri Rahola, avui desapareguda, a Roses.

PROCEDÈNCIA: Col·lecció d'imatges de l'Arxiu Municipal de Roses.

De remei: un braç de gitano

Josep M. Barris > TEXT

una institució econòmicament rica i el seu esdevenir estigué sempre marcat per la precarietat, en paral·lel a les dificultats de la seva institució fundadora. La manca de documentació impedeix de conèixer-ne amb profunditat la gestió. Cal suposar que era dirigit per un patronat format per membres de la universitat, l'estament religiós i alguns prohoms locals. De la cura dels malalts, la roba i la neteja se n'encarregava l'hospitaler, que generalment era un laic. Les patacades de la Guerra dels Segadors sembla que van ser el cop de gràcia definitiu a les tribulacions de l'Hospital de Pobres de Roses. S'acabava un període d'una mica més de 200 anys de centre assistencial.

Un hospital militar. Tanmateix, de la mà del paper cabdal que l'estament militar tingué a Roses durant l'Edat Moderna es construí a principis de la dècada de 1680 un nou hospital, ara militar. En paral·lel a la reorganització de la vida comunitària després de la llarga ocupació francesa, que acabà amb el Tractat dels Pirineus (1659), l'hospital fou una peça més d'aquest procés de renaixement de les estructures urbanes obligatòriament abandonades 24 anys abans. Aquest nou hospital del ram de la guerra estava situat a l'antiga zona de la Coromina, a prop del baluart de Santiago, just a sobre –ara ho sabem– de les restes romanes de la factoria de salaó de peix. Era de planta baixa i es disposava en dos cossos paral·lels destinats als malalts. Aquestes dependències eren unides per una nau travessera destinada als serveis generals: cuina, rebost i farmàcia. Adossada a l'exterior d'aquesta nau hi havia una petita capella. Segons l'historiador Antoni Espino fou «un dels hospitals que va allotjar un major nombre de malalts i ferits», una característica que cal relacionar amb una

Sense metges els equipaments hospitalaris no serveixen de gaire res. Al mateix temps, però, l'existència d'hospitals en una població genera un moviment important de metges i altres professions, com cirurgians o apotecaris. Segui quina sigui la fórmula, el cas és que Roses ha tingut molts i bons metges al llarg de la seva història. La llista per si sola seria enciclopèdica: des d'Onofre

Moltó, cirurgià de Roses l'any 1549, fins al doctor Magí

Balasch, metge de l'exèrcit de Catalunya l'any

1702, o Francesc Verna, director de l'hospital

des del voltant de 1727, passant per tota

una sèrie de professionals, com podrien ser

els apotecaris de l'hospital –Joan Camin,

1702; Sebastià Fonolleres, 1703; Miquel

Buscarons, 1705 o Antoine Aurich, l'any

1712–, majordoms –Patrici Llosas,

1702– o encara més cirurgians, ara mi-

litars, com la nissaga Duran –Francesc

i Carles–, Gil Vernis, Domingo Jumera,

els francesos Joan Baptista de Noé i Pi-

erre Cloteau, Gaietà Garcia o Guillem Rius.

Si la guerra va ser un bon motiu per a

una inflació mèdica significativa, sobretot du-

rant l'època Moderna, la prevalença de les febres

palúdiques ocasionades per l'existència d'extenses zo-

nes d'aiguamolls i maresmes al voltant de la població també va ser una causa

real per a l'exercici intens de la professió mèdica. En alguns casos, el seu prestigi

professional fou considerable i donà lloc a autèntiques nissagues de metges que

a la llarga havien de transcendir l'àmbit estrictament local. N'és un bon exem-

ple la família Sunyer. En primer lloc, Francesc Sunyer Bordes va ser autor de

bones i ben valorades memòries mèdiques de la segona meitat de segle XVIII

i durant anys l'únic corresponsal de l'Acadèmia de Medicina de Barcelona a

la nostra comarca. El seu fill, Tomàs Sunyer Lloveres (1770-1855), és recordat

per la seva lluita contra les febres intermitents i palúdiques, la disenteria i les

epidèmies generades per la insalubritat del territori. Tots dos eren científics

de pensament avançat i liberal, influïts per la Il·lustració francesa. La nissaga,

abans de convertir-se en Pi-Sunyer, presenta dues gran figures, els germans

Francesc Sunyer i Capdevila, major i menor, tant bons metges com polítics im-

plicats en la idea republicana federal. D'altra banda, cal esmentar Jaume Pi i

Sunyer, pare d'August Pi-Sunyer, un dels millors fisiòlegs mundials, premi Ka-

linga de la UNESCO (1955), però també escriptor, polític i activista cultural.

Tanmateix, en paral·lel als noms familiars més coneguts, hi ha altres línies

mèdiques igualment interessants i competents, educats a l'empara de l'excel·

lència viscuda a la vila. Són, per exemple, els Pujol, de cal Boucher, primer amb

Narcís Pujol Denclar, de llarga trajectòria professional a la població i protago-

nista d'espectaculars anècdotes, d'entre les quals destaca la que tingué lloc

amb una pacient, massa pesada i hipocondríaca, a la qual receptà un braç de

gitano cada diumenge, per a sorpresa tant del farmacèutic local, Pío Gallego,

com del pastisser, de can Mallol, que li serví el miraculós 'guariment'. La tradi-

ció familiar va fer que els seus dos fills, Sebastià i Narcís Pujol Cabot, també

es dediquessin a la medicina i exercissin de manera excel·lent, fet que denota

que encara avui siguin ben recordats a Roses ☛

El doctor Narcís Pujol Denclar a la Facultat de Medicina de Barcelona.

Any 1917 // PROCEDÈNCIA: Arxiu

Genís Pujol.

Llevadores i llevadors

LLEVAR L'INFANT DE LA MARE, AJUDAR-LO A NÉIXER, HA ESTAT FINS FA MOLT POC UN OFICI EXCLUSIVAMENT FEMENÍ

Isabel Guzmán > TEXT I FOTOGRAFIA

Antigament llevar l'infant de la mare era una tasca relacionada amb les dones curanderes o herbolàries, que coneixien els cicles de les plantes i les seves propietats. De mica en mica, però, es va convertir en un ofici. Una de les primeres d'exercir com a llevadora a l'Alt Empordà fou la Roser Laball Vehí. Va fer els seus estudis a la Maternitat de Barcelona entre l'any 1948 i el 1954 i de seguida va començar a treballar a la Clínica Catalunya de Figueres. Laura Poch, la seva filla, explica que només tenia disset o divuit anys quan va començar: «En aquells moments, i fins als anys seixanta, les dones parien a casa i únicament anaven a l'hospital si hi havia complicacions». El 1980 la Roser va ocupar la plaça de comare al dispensari de la Jonquera: «Era la llevadora de referència per a molts pobles de l'Alt Empordà com la Jonquera, Darnius, Maçanet, Cantallops, Capmany, Biure... i sovint la podien cridar també per atendre un part a qualsevol mas», explica la filla. La Laura també recorda que va ser de les primeres dones que va tenir una Vespa i que sovint havia de passar per llocs on no hi havia ni carretera. Era realment una dona valenta ja que, en arribar al mas, no sabia en què es trobaria i afrontava el part sola amb mitjans limitats.

La llevadora portava un maletí amb els estris indis-

pensables per assistir la partera: uns guants de plàstic prèviament desinfectats per poder fer un tacte vaginal i valorar l'estat de dilatació, les agulles viudes, les tisores i el fil catgut per fer la sutura al final del part... La Laura ens explica que aquest últim «era un fil molt resistent que s'obtenia del budell de les vaques però, tot i la seva eficàcia, amb la malaltia de les vaques boges es va prohibir». Era també imprescindible l'estetoscopi de Pinart, que permetia escoltar la freqüència cardíaca del nadó, les pastilles Pitocin –equivalents a l'oxitocina actual– i la pols de sulfamida que ajudava a curar el cordó umbilical.

La Laura comenta que en aquella època la llevadora comptava sempre amb l'ajut de la família i en senyal d'agraïment sovint li regalaven pollastres, ous o verdures de l'hort. Fins i tot una vegada naixia la criatura, els pares, contents, oferien el privilegi a la llevadora de portar a batejar el nadó i actuar

com a padrina. La relació amb la família perdurava al llarg del temps.

En aquells anys les llevadores a Figueres no només assistien els parts a domicili, sinó que a vegades també les requerien a la Torre Basca, conegut prostíbul de la ciutat. «La meua mare –explica la Laura– tenia delit per la seva feina i era escrupolosa però, a la vegada, humana i propera. Va ser una persona estimada.»

La Pilar Ayats. Gràcies a la influència de la Roser, la Pilar Ayats Poch va decidir estudiar per llevadora: «Em va enamorar el seu tarannà, tan decidit que encomanava entusiasme». El primer lloc de treball de la Pilar va ser també, com la Roser, a la Clínica Catalunya. «En aquells moments teníem molta responsabilitat ja que no hi havia cap ginecòleg, només un metge internista al qual avisàvem si el part es complicava. No existien les ecografies, no sabies si el nadó venia de natges, amb una volta de cordó o fins i tot si era una bessonada», explica la Pilar.

Més tard, als anys seixanta, va treballar a la Clínica Santa Creu, en uns moments en què els parts es començaven a traslladar del domicili a l'hospital. «En aquella època era comú la utilització del famós Pentotal, anestèsia que adormia completament la mare en el darrer moment del part i, òbvia-

Documents i fonendoscopi
de la Roser Laball // FOTO:
Josep M. Dacosta.

betis gestacional. Un altre repte és també que no permeten que siguin tractades per cap home», explica l'Ester, que acaba dient: «He viscut moments emotius. La vida no s'atura mai, sempre s'obre camí i les llevadores tenim la sort de viure aquest miracle.»

El llevador Miguel Ángel Miranda. Miguel Ángel Miranda és un dels primers llevadors, en masculí, de l'Alt Empordà. En Miqui va fer la carrera al seu Xile natal. A partir de l'any 2004 es traslladà a Catalunya i començà la feina a l'Hospital de Figueres. «En el meu ofici acompanyo la dona en el moment del part i per mi és molt important que ella i la

seva parella siguin part activa en tot el procés. Ella ha de ser la protagonista i la meva tasca se centra a oferir-li totes les possibilitats de què disposa l'hospital: pilotes per fer bascular la pelvis i ajudar a baixar el cap del nadó, banyera d'aigua calenta per relaxar la dona durant les contraccions, l'epidural si la vol utilitzar... Volem que la mare sigui qui decideixi quin part vol tenir», m'explica.

L'Ester Sayó. La primera feina de l'Ester Sayó va ser a l'hospital de la Vall d'Hebron on també observà aquesta tendència més intervencionista en el treball de part. Començà a llegir textos de ginecòlegs estrangers, com l'obra de Frederik Leboyer i va descobrir una nova manera d'ajudar les dones en el moment de donar a llum. Leboyer explica que en altres països, com l'Índia, el part es realitza d'una manera més natural i respectuosa amb la fisiologia de la dona.

El 1989 comença a treballar a l'hospital de Santa Caterina de Girona. En aquell moment l'arribada de la immigració representa un canvi important. «Els nouvinguts ens ensenyen que altres cultures tenen una manera diferent d'atendre el part. Les dones gitanes, per exemple, pareixen sempre a la gatzoneta, postura que permet fer més força i optimitzar el treball de part. Les gambianes i senegaleses alleten el nadó d'una manera pacient i aconseguen augmentar-ne el pes exponencialment, mentre que els nostres infants perden un 10% del pes inicial. En el cas de les dones africanes la dificultat es planteja perquè en el seu país d'origen han patit l'ablació del clitoris: aquesta mutilació produeix una sutura que no permet una bona dilatació en el moment del part, per això cal estar molt atent perquè no es trenqui i es produeixi una hemorràgia», m'explica.

«La immigració ens planteja, doncs, nous reptes, no només amb l'idioma. Les dones àrabs, durant la gestació, tenen el costum de menjar molt dolç, això fa que s'engreixin i aquest augment de pes sovint deriva en una dia-

betis gestacional. Un altre repte és també que no permeten que siguin tractades per cap home», explica l'Ester, que acaba dient: «He viscut moments emotius. La vida no s'atura mai, sempre s'obre camí i les llevadores tenim la sort de viure aquest miracle.»

En Miqui fa classes als futurs pares: «Actualment tots dos membres de la parella s'impliquen de la mateixa manera en el naixement del seu fill. Fins i tot en el moment del part deixo que el pare agafi el nadó i li talli el cordó umbilical. A les classes intento que els exercicis siguin divertits. També els aconsello els beneficis del ioga, que s'ha revelat efectiu en el control de la respiració. El més important és generar una relació de confiança, on la dona vegi que l'embaràs no és una patologia sinó una aventura deliciosa». En Miqui segueix dient que «a l'hospital entren dues persones sanes i el nostre objectiu, com a llevadors, és que en surtin tres en perfecte estat».

D'esquerra a dreta, en Miguel Ángel Miranda, la Laura Poch –amb el retrat de la seva mare, Roser Laball– i l'Ester Sayó.

La farmàcia Torrent de Figueres

REPASSEM LA HISTÒRIA D'UNA NISSAGA DE FARMACÈUTICS AMB SOLERA, QUE FA MÉS DE CENT ANYS QUE ESTÀ AL SERVEI DELS FIGUERENCS

Rosa M. Moret > TEXT I FOTOGRAFIA

Quan entres a la farmàcia Torrent, a mà dreta, hi ha un rètol penjat a dalt de tot amb l'efemèride següent: «*No hay que privar nunca a los enfermos del consuelo de la medicina*». I tot seguit, a sota mateix, un bust d'Hipòcrates, metge de l'antiga Grècia, considerat una de les figures més destacades de la història de la medicina. «Tant el rètol com el bust, els he vist sempre presents a la farmàcia. Ho devia comprar l'avi i a nosaltres ens agrada la seva filosofia. Fa poc, vaig comprar un catàleg d'una antiga fàbrica d'utensilis de farmàcia ja desapareguda i encara vaig veure busts de Galeno o Hipòcrates», em diu l'Enric Torrent, actual titular de la farmàcia.

Entrar a la farmàcia Torrent és com recular en el temps: la disposició dels envasos que contenen mil i una pocions màgiques per guarir, el color de fusta de les lleixes, l'antiga caixa registradora, els pots amb els ungüents, l'enorme recipient ceràmic de les Cantàrides... Amb gran cert, la família Torrent ha sabut mantenir l'aire de principis de segle XX combinat amb la modernitat de les farmàcies actuals. L'Enric Torrent em fa passar a la rebotiga, on fins fa pocs anys hi havia el laboratori on es preparaven les fórmules per als clients. A fora, la seva filla Laura i la resta de personal atenen la clientela que entra intermitentment a la recerca del remei o la recepta per alleugerir els mals. «Tenim clients fidels que hem mantingut al llarg

dels anys. L'altre dia vaig presentar una clienta a la meva filla Laura que, tot i viure actualment a la Creu de la Mà, continua venint a la farmàcia perquè és clienta nostra de quan vivia al carrer Pep Ventura.»

El rebesavi Antoni Ferran. L'Enric és una persona afable, educada i pacient. Es noten molts anys de tracte amb els clients rere el taulell de la farmàcia. No en va prové d'una nissaga de professionals farmacèutics que es remunta, oficialment, a l'any 1837 amb el seu rebesavi Antoni Ferran Mensa, apotecari i farmacèutic establert al carrer Vilafant de Figueres. «Segurament, si estiréssim el fil, aquesta data s'hauria de recular ja que hi ha indicis fiables que l'exercici farmacèutic s'hauria iniciat anys abans», em diu l'Enric.

La història de la farmàcia Torrent no s'entendria sense fer una breu referència als seus precursors. El fill de l'Antoni, l'Enric Ferran Xirau, es va llicenciar en Farmàcia a la Universitat de Barcelona l'any 1867 i va exercir com a farmacèutic de sanitat militar a Tarragona, València, Madrid, Cuba i Puerto Rico. Va arribar a ser subinspector farmacèutic de segona classe i cap de detall del Laboratorio Central de Medicamentos de Sanidad Militar a Madrid.

La nissaga va continuar amb el seu fill, Enric Ferran i Brusés, que es llicencià en Farmàcia l'any 1913 i va comprar la farmàcia Ampurdán, propietat de Gustau Secret, que passà a anomenar-se farmàcia Ferran i és l'actual edifici on avui continuen com a farmacèutics l'Enric i la seva filla Laura. «Els meus primers records de la farmàcia van lligats estretament al meu avi. Durant els anys seixanta del segle passat, Figueres tenia deu farmàcies ubicades al centre. Els dijous, a causa del volum de feina, l'avi es quedava a dinar a la farmàcia i la mare m'hi enviava per tal que li fes companyia. Vaig començar a ajudar des de jovenet, arreglant calaixos i feinejant amb el que se'm demanava. Suposo que això, en certa mesura, em va fer que em decantés per aquest ofici. A més, sempre m'ha agradat la química, la biologia i l'esperit científic que aquesta feina comporta. L'any 1978 em vaig llicenciar a la Universitat de Barcelona i vaig agafar el relleu de l'avi. La meua mare, malgrat que no era farmacèutica, sempre va col·laborar amb el seu pare i conservà la farmàcia fins que en vaig ser titular.»

A l'època de l'avi de l'Enric, el 90% dels medicaments, ungüents i preparats s'elaboraven directament a la farmàcia. L'Enric recorda que es feien les tradicionals píndoles amb el pindoler: una màquina de ferro i fusta on després d'amassar la barreja s'estenia sobre la superfície d'aquest estri i mitjan-

Antigues capses de medicaments
per a l'asma i per a la
gastroenteritis, procedents de la
farmàcia Torrent de Figueres

gant un rodet amb estries en sortien fi-deus que es moldejaven manualment amb els dits. Finalment, se'ls aplicava una pel·lícula protectora i es disposaven en ampolletes de vidre o en capsetes metàl·liques. «Aquí, a la farmàcia de casa, només en vaig arribar a fer una vegada. Amb el temps i l'evolució de la indústria de productes farmacèutics, l'elaboració específica a la farmàcia ha quedat relegada a pomades, ungüents, càpsules i altres barreges més personalitzades. Durant els darrers anys, el món farmacèutic ha evolucionat i ens hem anat adaptant a les necessitats d'aquests canvis per tal de seguir oferint un bon servei al client sense deixar de banda els nostres orígens», matisa l'Enric.

El Pelígeno. A mitjan segle XX, a la farmàcia Torrent, eren comuns preparats com el Pelígeno, la típica i gairebé històrica loció per a la higiene dels cabells i el iogurt Ferran-Bacterioteràpia Làctica. Mentre ens dirigim cap al pis de dalt per veure l'actual laboratori, tot això queda pal·lès en els nombrosos cartells enunciatius que estan penjats arreu com a muts testimonis d'altres èpoques; «*Yoghourt Ferran. Llet de fàcil digestió. Cura les afeccions d'estómac i budells*» o el del Callicida Ferran, un cartell dibuixat expressament per un dels nebots de l'avi amb aires de Botticelli o el del Capilar Ferran amb una senyora de cartró pintat amb aires dels anys vint on es llegeix: «*Tónico regenerador del cabello. Hermosea y Perfuma la cabeza.*»

A dalt, al laboratori –d'una netedat immaculada–, s'agita un líquid transparent en un recipient de vidre, que servirà per a fer algun dels preparats. «Un petit error en les quantitats dels productes que s'utilitzen podria ser fatal. Tot ha de mesurar-se a escala de mil·ligram», m'adverteix l'Enric. Mentre obre un dels armaris on té guardats tots els principis actius, m'explica que

A dalt, l'Enric Torrent amb la seva filla, la Laura, a la farmàcia. A sota, l'Enric a l'antic laboratori on preparaven les fórmules per als clients.

La remeiera de l'Escala

A TRAVÉS DE MARIA QUINTANA, LA SEVA BESNÉTA, CONEIXEM LA HISTÒRIA DE MÀXIMA SIMON

Lurdes Boix > TEXT // Miquel Bataller > FOTOGRAFIA

Tot i els avenços científics de la medicina, a partir del segle XVIII, la pràctica de la medicina natural va coexistir i moltes vegades va ser complementària de l'altra. Mentre la saviesa ancestral s'anava transmetent de generació en generació en molts pobles on no hi havia metge, els remeis fets a base de plantes medicinals, els olis i els ungüents al costat d'oracions i rituals màgics eren l'única alternativa per a alleujar o curar malalties. Persones amb coneixements i dons especials anomenades remeieres o bones dones –per diferenciar-les de les anomenades males dones o bruixes, que es creia que practicaven males arts o màgia negra– i, en el cas masculí, curanderos

exercien aquest saber i varen tenir un paper social important.

Al'Escala existí la figura de la remeiera Màxima Simon Alech (1842-1927) i ho coneixem a través de la seva besneta, Maria Quintana i Batalla, que ara té 96 anys. La Maria tenia només cinc anys quan la seva besàvia va morir, però la gran estima que li tenia fa que recordi a la perfecció les seves arts guaridores: «La besàvia vivia més amunt de l'Ajuntament, en una casa vella amb pati, on plantava tota classe d'herbes medicinals com la *broina*, el donzell, la tarongina, la ruda, la menta, la sàlvia, el maladuix, l'herba de les set sangries, la marialluïsa, l'espígol, el romaní, la regalíssia, la flor del safrà, la travalera,

l'escabiosa, l'orenga... El metge sempre li deia: 'No saps pas el tresor que tens aquí. Val més això que totes les farmàcies del món!' Déu mos en guard que haguessis tocat aquelles plantes que les tenia com a relíquies. La marialluïsa era centenària. Però per la guerra es va aban-

donar. Hi varen posar gallines per poder menjar i es va *disbilitar* tot.»

Oli de 'llagardaix' i de rates. La Màxima no tenia només la 'farmàcia' al pati. En un armari guardava ampolles amb olis d'animals i plantes i càmfora. Feia oli de *llagardaix*, de rata, de rosa, de camamilla, de lliri blanc de Sant Josep... Les herbes s'assecaven al celler en bosses de cotó o lli, fetes amb trossos de camises velles, penjades d'una canya en el sostre, al costat de les tomates de penjar, cebes i alls. L'oli de rata anava bé per a les inflamacions i l'hèrnia. El *llagardaix* tenia més propietats: a més de fer-ne oli, la Maria recorda que feien un collaret amb les barres –mandíbules–, i li penjaven del coll perquè anava bé per a la sortida de les dents i les babes. L'oli d'escarabat pudent curava els flemmons.

Màxima Simon tenia fama a tota la comarca per curar la mainada que s'herniava. Abans en morien molts perquè vomitaven el menjar i quedaven deshidratats. La Maria recorda que s'ama-

A dalt, la Maria Quintana amb unes branques de romaní. Al detall, la Maria, de nena, amb la seva família. Any 1930.
PROCEDÈNCIA: Arxiu família Quintana.

gava darrere la porta per poder veure com rentava aquelles criatures ‘maques com nines’ amb una esponja, aigua tèbia i una palangana. Després els posava pólvores de patata i els embenava el llombrícol amb roba de fil i una monedeta de coure dins de la bena. La gent li solia pagar 10 cèntims o li portava un pollastre o un altre menjar, però si algú no podia pagar també el curava. Les cures les solia fer els diumenges perquè durant la setmana havia de treballar a l’hort, a la vinya, fent garbons i ajudant el seu home que era pescador i coraller.

Remeis a base d’animals i plantes. «La besàvia deia que moltes malalties provenien dels tiberis i l’excés de menjar i quan venien aquells pagesos caravermells i forts de sang, els hi feia prendre herba de les set sangries. Pel restrenyiment donava aigua de morquerol –melcoratge– i grana de llinet que, junt amb el cataplasma de ceba, anava bé per a les inflamacions. Per als petits que tossien, untures d’aigua de camamilla. Sempre deia que la mainada no havia de dormir en matalàs tou de llana, sinó dur com el clin. Deia que la sàlvia ho salvava tot. Pel mal d’espatlla feia fregues amb esperit d’espígol i romaní. Pels refredats preparava un xarop amb fulles d’eucaliptus, arrels de malví i un tronc de regalíssia. També feia una crema amb llet, pètals de rosa i de lliri blanc per regenerar la pell cremada. Sempre ho deixava reposar una novena», explica la Maria.

«La besàvia no sabia de lletra i no va mirar mai cap llibre. Ho devia aprendre tot de la seva mare o àvia. Quan va morir, a l’església no s’hi cabia, tothom amb les candeles enceses, perquè havia curat tanta gent i tothom li tenia tanta estimació. Abans, tot ho curaven amb animals i plantes», sentència la Maria amb nostàlgia. Una saviesa i un coneixement de la natura que no hauríem de perdre 🐾

La Justa Mallol amb un motlle de fusta per fer supositoris.

Can Segla, la farmàcia de Palau-saverdera

José Luis Bartolomé > TEXT // Joan Padrosa > FOTOGRAFIA

La primera apotecaria de la qual es té notícia al poble fou la del senyor Cristet, farmacèutic-herbolari. La casa era al Garrollà, davant de can Floro. Ell i la seva muller, anomenada la senyora Cristeta, varen morir en la més completa misèria. Els de can Segla, quan varen obrir la seva farmàcia, els varen comprar molts de pots, eines i altres atuells. La nissaga Soler –can Segla– estava formada per uns terratinents potents, pagesos de diverses generacions, fins que el fill Joan Soler Causa (1868-1937) va voler estudiar Farmàcia i va inaugurar l’any 1893 un establiment emblemàtic en la història de Palau.

El local –ara lúgubre– era als baixos del domicili familiar, al veïnat del Ravalet, i romangué obert unes quatre dècades fins que es va clausurar. Després va venir un llarg interval en què els palauencs s’havien de desplaçar a Roses per rebre el despatx de medecines. L’obertura de l’actual dispensari de farmàcia del carrer la Costa va tenir lloc l’octubre de 1982 amb la vilabertranenca Dolors Hilari, seguida de la besaluenca Dolors Riu, i el relleu de les germanes gironines Cristina i Esther Turon, establertes al local des del febrer del 1995. Per als vilatans de vives neurones i retines ‘la farmàcia de Palau’ sempre ha estat la del barri del Ravalet. Una visita a l’edifici –adquirit per la família badalonina Bardeny Playan fa trenta-sis anys– encara ens permet recuperar flaires i colors en blanc i negre d’aquella època de primeries noucentistes d’un immoble ric en decoració, amb prestatges i vitrines plenes d’ampolletes de vidre, pots i flascons que conservaven les plantes i les herbes medicinals que el senyor Joanet combinava per als seus preparats de fórmules magistrals, segons les prescripcions galèniques. El sostre manté l’exuberant ornamentació original de fusta. La major part de pots de ceràmica, però, han passat a mans de col·leccionadors d’aquesta manufactura, com en Lluís Moner, amb farmàcia a Palafolls, ara arrelat al poble. Tampoc no hi ha ja les balancetes de damunt el taulell. Es conserven eines curioses com uns motlles de fusta per fer supositoris. En un plafó s’han aplegat receptes dels doctors Mateu Turró Causa i Cisonet (Narcís) Turró –també fill de Palau, però metge a Vilajuïga.

La Justa Mallol, filla dels masovers de can Segla, va ser estadanta d’aquesta casa des de 1939 fins que es va casar el 1961, quan ja havia deixat de ser farmàcia. Recorda amb afecte i estima que l’esposa del senyor Soler, l’Assumpció Boix, havia estat com una àvia per a ella. Fou l’Assumpció, de fet, la botiguera de l’establiment: el seu marit, que elaborava les medecines en una petita cambra contigua, no tenia gaire bona salut. «La nostra lluna de mel, va ser una lluna de fel», es lamentaria la vídua. Sense horaris regulars, fins i tot es despatxava a les nits per una finestreta de fusta incrustada a la paret al costat de la porta d’entrada. No va ser un bon reclam per a aquell negoci: no va prendre mai ni una aspirina a la seva vida perquè desconfiava dels efectes guairadors de qualsevol fàrmac. «El que cura el cor, espatlla la *frixa*», solia dir l’Assumpció.

L’antiga apotecaria de can Segla suscita records de com es guarien malalties menors i xacres amb remeis individualitzats per a cada pacient abans de l’auge de la fabricació industrial de les multinacionals farmacològiques. Visitar-la inspira enyorança: podria ser un bon escenari per a un conte gòtic d’Edgar Allan Poe 🐾

M5

La mainada de l'escola de Vilarnadal i el capellà de Masarac, cofat amb barret 'saturno' i lluint un pitet blanc com els frares de la Salle, de visita a la fàbrica de motos figuerenca Rieju –acrònim de Riera i Juanola–. Veiem a la bancada l'scooter de roda alta, el nou model de la casa Rieju batejat com a Isard que va sortir dos anys més tard equipat amb un motor britànic de 50 o de 125 cc. Ara sabem que va ser un fracàs empresarial però, què en sabien llavors tots plegats?

ANY: 1956 // AUTOR: DESCONEGUT //
PROCEDÈNCIA: ACAE, COL·LECCIÓ
D'IMATGES DE VILARNADAL

M6

Dones, nens i homes endiumenjats davant de la fassina de Vilajuïga. L'edifici modernista que els acotxa està format per una torre quadrada, que allotjava el serpentí, i una nau destinada a dipòsits i magatzem, el teulat de la qual se sosté sobre d'unes arcades de mig punt. A la fàbrica, avui en desús, als anys cinquanta s'hi destil·lava l'alcohol de vi, el principal producte que caracteritza el poble i els altres dels contorns.

ANY: AL VOLTANT DE 1950 // AUTOR: DESCONEGUT // PROCEDÈNCIA: ACAE, COL·LECCIÓ D'IMATGES DE L'AJUNTAMENT DE VILAJUÏGA

PATRIMONI

- ETNOLOGIA
La petja d'en Manel de l'Albera 86 **LLUÍS SERRANO** [Figueres, 1975. Historiador]
- ARQUITECTURA
La rehabilitació del mas Cornet 88 **XAVIER FEBRÉS** [Barcelona, 1949. Periodista i escriptor]
- HISTÒRIA
La biblioteca del Palau de Peralada 90 **INÉS PADROSA GORGOT** [Girona, 1954. Historiadora i bibliotecària]
- HISTÒRIA
Els ordres militars a l'Alt Empordà 92 **ANTONI EGEA** [Girona, 1957. Historiador]
- CIÈNCIA
Deulofeu, d'interès permanent 94 **ENRIC PUJOL** [Figueres, 1960. Historiador i periodista]
- LLENGUA
Malnoms als pobles de l'Albera 96 **PASQUAL TIRACH** [Perpinyà, 1962. Doctor en Filologia Catalana]
- LLEGENDES
Els simiots 98 **MONTSERRAT BATLLOSERÀ** [Palafrugell, 1966. Filòloga]
- FAUNA
L'aligot comú 100 **ENRIC CAPALLERAS** [Figueres, 1980. Biòleg i educador ambiental]
- PLANTES I REMEIS
El Parc de les Olors d'Empúries 102 **ANNA M. OLIVA** [Torroella de Montgrí, 1966. Biòloga]

**Mas el Sepulcre
de Peralada.**
FOTO: David Pujol.

La petja d'en Manel de l'Albera

En Manel Costa va ser un pastor poeta que va deixar nombroses obres enmig de la natura esponerosa de la banda nord del massís de l'Albera

Manel Costa (Sant Martí d'Albera, 1822-1911) va ser un pastor que va estimar profundament les Alberes, com deien els geògrafs francesos, sobretot diversos indrets dels municipis d'Albera, la Roca i Sureda, entre el Vallespir i el Rosselló. La seva devoció per les terres que trepitjava i l'exuberància d'aquests boscos humits el van inspirar a condicionar diversos indrets. Les seves obres es troben, sobretot, en els dos primers termes i se circumscriuen bàsicament en la intervenció, adequació i construcció de fonts en espais naturals de gran força i significació per l'autor. Uns llocs, òptims per la trobada íntima amb la natura, el repòs i la meditació. En aquesta arcàdia pirinenca, en aquest límit sud de la Catalunya francesa, trobem el *locus amoenus* del pastor poeta.

En Manel, pastor de can Besombes, no va anar a col·legi, i Enric Carreras explica que vivia en una estança molt austera, a sota casa dels amos. Va mostrar gran sentit estètic i artístic en intervencions de gran simbiosi amb el seu entorn.

Les obres. La primera intervenció va ser la font d'en Manel, construïda entre 1862 i 1863 al costat del camí que va a coll Forcat i a Requesens. Quan hom hi arriba, des de Sant Martí, troba una pedra amb un missatge que convida a aturar-se i reposar: «*Asenteubus*

que la montaña canse». La deu desemboca en un gran cor esculpit que distribueix l'aigua en dues parts que es dirigeixen al sortidor principal. A l'entorn de la font hi ha decoracions amb motius de naturalesa diferent, com cors travessats per fletxes i altres que semblarien fulles. L'indret té uns bancs i una taula on hi ha el registre: «*Anaquet puestou ayfa de bonasta par manglea beoure y foume, 1863*». Aquestes llegendes, amb una gran empremta fonètica francesa, les va copiar del model que va demanar al mestre de Sant Joan d'Albera. Molt a prop, trobem una de les dues sequoies que va pagar i plantar. I a tocar la font hi ha una altra inscripció de 1862: «*Adios fon den Manel*».

Al coll de l'Ullat, trobem l'altra sequoia a prop de «*La reine de las founs*», una altra de les seves creacions, amb decoracions diverses i amb reguerons dels quals surt una aigua bona i fresquíssima. També trobem les inscripcions de l'any «1881», la signatura «Manel» i la frase: «*Les douaniers ici trouvent souvent ce qu'ils cherchent*», que suggereix diversos significats.

A puig Neulós, el seu cim sagrat, va construir una torre de pedra —amb escalons per pujar-hi— de quatre metres d'alçada i una base d'uns dos metres quadrats. Cèsar August Torras a la seva *Guia de les Alberes* (1919) escrivia: «*En el cim agut del puig hi ha una torre estreta y quadrada feta de pedra. Té la característica de que per*

pujar a son cim hi ha un cargol de pedals de ferro que revolta a son entorn. És coneguda en tot el país per la Torre d'en Manel. Tant d'un costat com d'altre del Pirineu. Fou construïda per (...) en Manel de l'Albera, el qual sentia gran predilecció per aquests llocs y tenia gros renom en tot el país.»

Estanislau Torres, en el seu llibre sobre *El Pirineu* (1968), amb fotografies de Francesc Català-Roca, destacava d'un parell de dècades abans, que «*des que vaig veure la torre que aquest Manel em va ser simpàtic. Com el seu monument. Un monument ben senzill i elegant*». La torre original va ser derruïda i l'actual és una reconstrucció simplificada feta el 1964 per Jean Cadourci en homenatge a en Manel. A la base trobem inscripcions que indiquen els 1.257 metres d'alçada i d'altres com: «1886 - Manel» i «Puigneulus».

El 1890 un camí forestal va permetre accedir al coll de l'Ullat i l'indret va començar a rebre visitants a qui en Manel parlava i enaltia la muntanya, els boscos i imitava el cant dels ocells. Convidava a respectar la natura i, sovint, s'acomiadava amb una frase premonitòria: «*Quan en Manel morirà, la muntanya plorarà*». Quan va morir, una gran nevada va caure a l'Albera. Cap al final de la seva vida havia domesticat un llop que el seguia com un gos, un animal que, per error, va ser víctima d'un caçador.

El poema. *L'Aulendra de Sant Martí*, poema que va ser recollit per monsieur Besombes el primer de juliol de 1896 sota el dictat d'en Manel, és el diàleg entre el pastor i una oreneta, uns versos que

Un excursionista enfilat al cim de la torre d'en Manel. Principis del segle XX // PROCEDÈNCIA: ACAE (Fons Comalat).

mostren la seva sensibilitat i amor cap a la natura: *«Vine, estimi gent, ocells./ Bestis, motons, anyells,/ cans, gats, esquirols, ducs,/ n'he també nodrit dos llups»*. L'oreneta li promet, abans de marxar, de parlar amb Nostre Senyor per demanar-li llarga vida i una bona rebuda al cel. El 1978 Jérôme Margail el va traduir al francès.

El 1897, després de problemes amb un guardabosc per accedir al coll de l'Ullat, va apel·lar el sotsprefecte i

aquest va concedir-li la medalla d'or dels vells servidors en un acte on tocava la cobla de Ceret. El

1901 va participar, de manera temerària, en l'extinció d'un incendi al coll de l'Ullat. Altres reconeixements van ser de la Société scientifique et littéraire des Pyrénées Orientales, a instància del Touring Club de France, i l'homenatge pòstum del Club Alpin Français.

A Sant Martí trobem altres restes epigràfiques com la inscripció «Sou-

rous de 1865» amb un cor esculpit i la medalla que va rebre, i «Manel». Del mateix any i similar a l'anterior, molt a prop, trobem una altra roca. Al bosc apareix una pedra gravada amb l'any «1889». També es troben altres pedres preparades per a una font. I, en el cementiri de Sant Martí, hi ha la làpida que ell mateix s'havia preparat: *«Ci-git Manel de s Martin son âme vous attend au ciel. P.P.L (Priez pour Lui)»* i una medalla gravada. Finalment, però, va ser enterrat a Sant Joan d'Albera, al nínxol familiar.

Horace Chauvet, en el llibre *Charme du Roussillon* (1933), el citava. Joan Tocabens (2001 i 2003) publicava un interessant text sobre el pastor i, membres del GESEART el donaven a conèixer en un article de la guia de l'Alberada del 1990. Jérôme Margail li va dedicar un poema: *«Apôtre de Théocrite, poète de l'Albère, tu aimes ta montagne qui t'a vu naître / (...) Ton royaume commence au Pic Néoulos (...)»*. Josep Sebastià Pons (1886-1962), destacat literari i acadèmic rossellonès, retratava el pastor: *«El vell pastor Manel als noranta anys moria, / del Neulós ventejat ell tot ho coneixia, / el reclam del colom fugitiu sempre enllà, / la virtut de la planta i l'hora dins el dia, / el senderols de les ermites d'Empordà.»*

Jean Pierre Lacombe i Martina Camiade (2001) entrevistaven Gerard Oms, pastor de les Colomates, natural de Rimbau. Per Oms, el que l'apropava a en Manel «és el *raport* de la persona i de la natura. Com més a prop ets de la natura, ets naturalment tu que ets poeta dins un rodal on vius. És el *raport* natural de l'humà amb la natura. Ser *pastre* és el primer *mestier* del món». Heus ací algunes de les empremtes d'en Manel i

A dalt, participants en una cursa passen per davant de la torre d'en Manel, a dalt del puig Neulós (2005). A l'esquerra, la font d'en Manel (2011). A la dreta, la reina de les Fonts (2017) // FOTOS: Ramon Boix. Al detall, en Manel Costa, a la porta de casa seva, a can Besombes, a Sant Martí d'Albera // PROCEDÈNCIA: Col·lecció de Besombes Singla.

Deulofeu, d'interès permanent

Fou el creador d'una teoria sobre la història universal anomenada «matemàtica de la història» i afirmà que l'Empordà i el Rosselló foren el bressol de l'art romànic

La figura i l'obra d'Alexandre Deulofeu (l'Armentera, 1903-Figueres, 1978) ha suscitat darrerament un interès renovat. Hi han contribuït diferents iniciatives que l'han posat a primera línia de l'actualitat. La defensa del personatge que ha fet el seu nét, Juli Gutiérrez Deulofeu, des de fa una colla d'anys, ha tingut els seus fruits. Fa pocs anys, el mateix Juli Gutiérrez va poder oferir una síntesi del pensament deulofeunià en el llibre *La matemàtica de la història. Alexandre Deulofeu o el pensador global* (2014) i més recentment ha estat el principal instigador del documental *Alexandre Deulofeu. L'historiador del futur*, dirigit per David de Montserrat i coproduït per Televisió de Catalunya i Visiona TV, preparat per a TV3 i que ja ha estat presentat a les ciutats de Figueres i Girona.

A tot això encara cal afegir una iniciativa sorgida dins l'àmbit acadèmic i que s'ha concretat en el llibre *Les onades del mar de la història. Cinc mirades a la matemàtica de la història d'Alexandre Deulofeu* (2016), de Max Pérez. Aquesta obra, nascuda com a treball de final de carrera de filosofia a la Universitat de Girona, analitza amb rigor l'aportació de Deulofeu en l'àmbit del pensament i aconsegueix fer-ho des d'una posició equidistant dels apologetes acrítics i dels detractors acèrrims. L'estudia desacomplexadament, com podria fer-ho amb

qualsevol altre pensador europeu del seu temps.

La matemàtica de la història. La teoria per la qual Deulofeu és més conegut és per la matemàtica de la història, a la qual va dedicar gairebé tota la seva vida adulta. Es tracta d'una interpretació de la història de la humanitat —una filosofia de la història, doncs— que intenta explicar els esdeveniments i sobretot l'enfonsament i emergència de nous imperis d'acord amb un cicle similar al de la vida individual de naixement, desenvolupament, crisi i mort. Una concepció biològica que no ens ha de sorprendre si tenim en compte que Deulofeu era químic de formació i fou farmacèutic de professió. El procés de vigència d'una civilització, d'una cultura, es completa al llarg de tres cicles de 1.700 anys cadascun fins

a complir un total de 5.100 anys. El cicle comprèn tot el conjunt de l'activitat humana —política, art, filosofia, ciència, societat...— i té un abast universal. Un cop establerta la seva teoria general, en va fer un resum, redactat el 1948 i publicat el 1951, i es proposà demostrar que es complia en cada cas. Per això abordà l'estudi de les grans civilitzacions que hi ha hagut en tota la història de la humanitat. Aquest projecte havia de tenir inicialment vint-i-dos volums, però, al llarg de la seva redacció va reduir-los a dotze, dels quals només vuit varen sortir en vida de l'autor.

Enllà de la veracitat o verificació de la seva teoria, aquesta elaboració intel·lectual, pel sol fet d'haver estat feta, és important en l'àmbit de la història de les idees. Ni que sigui per evidenciar el gran impacte que les teories cícliques de la història han tingut també en la contemporaneïtat gràcies a figures com Oswald Spengler o Arnold Toynbee. Però cal reconèixer també que, ja sigui per l'encert de la teoria o pel bon nas polític de l'autor, Deulofeu encertà el pronòstic de fets molt importants de la història contemporània que ben pocs havien previst. En remarcuem dos de molt espectaculars, aconseguits en les dates que ell havia anunciat. El primer pronòstic el va fer immediatament després de la Segona Guerra Mundial. Deia que l'Alemanya aleshores derrotada ressorgiria de les

Alexandre Deulofeu (l'Armentera, 1903-Figueres, 1978).

PROCEDÈNCIA: Col·lecció d'imatges de l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà.

seves cendres i que recuperaria l'hegemonia a Europa gràcies al seu potencial econòmic. L'altre gran esdeveniment anunciat, imprevisible quan va ser fet, fou l'enfonsament de l'URSS.

Dins d'aquesta seva teoria general, Catalunya i les comarques de l'Empordà i el Rosselló hi tenen un paper no pas menor, sobretot en el període medieval. Segons ell, aquests territoris foren, en aquella època, un dels centres creatius que arribaren a conformar una civilització. Fou el bressol de la cultura romanogòtica, que ell mateix designa així perquè entén aquests dos estils artístics com a producte d'una mateixa continuïtat.

Concretament afirma, després d'una constatació empírica feta en base a una visita gairebé exhaustiva dels monuments existents, que fou en les planes bessones de l'Empordà i del Rosselló on van aparèixer per primera vegada les noves formes. El seu argument es basa en el fet que és en aquesta àrea

on es troben les mostres més arcaiques i també les més desenvolupades d'aquests estils artístics. Així ho exposà sobretot en tres llibres: *L'Empordà, bressol de l'art romànic* (1961), *Catalunya origen de la pintura medieval* (1963) i *Catalunya mare de la cultura europea* (1976).

Testimoni i compromís. Deulofeu va ser fidel testimoni del convuls món en què li tocà viure i fou també el que ara en diríem un intel·lectual compromès. Va saber partir de la seva pròpia experiència personal per lligar-la als grans esdeveniments històrics del seu moment. En aquest sentit, els dos volums de les seves *Memòries de la revolució, de la guerra i de l'exili* (1974) constitueixen un exemple emblemàtic del gènere. Com a intel·lectual i com a ciutadà va fer part dels nuclis esquerrans i catalanistes del

seu temps, inscrits a Esquerra Republicana de Catalunya. Això explica l'important paper que tingué a l'*Empordà Federal*, òrgan de premsa del grup, i la seva condició de regidor d'aquest partit entre 1934 i 1936. En esclatar la guerra, arribà a ser alcalde accidental de la ciutat i tornà a ser-ho el maig del 1937. En aquest període tan complicat, impulsà la creació de l'Escola del Treball en els locals de l'actual col·legi La Salle (els Fossos). Al final de la guerra, partí cap a l'exili. Va estar-se a la República francesa fins al 1947, quan retornà a Figueres.

El seu exili fou, però, fructífer. A Montpeller va conèixer el filòsof Francesc Pujols —que fou qui batejà la teoria deulofeuniana com a «matemàtica de la història»— per intercessió de l'escriptor Artur Bladé i Desumvila, autor dels dos volums de *Lexilada*, on Deulofeu apareix reiteradament. Fou

aleshores que va poder posar les bases de la seva matemàtica. Retornat a Figueres, va continuar la redacció de la seva immensa obra des de la rebotiga de la seva farmàcia. Durant la llarga nit franquista va mantenir els seus ideals de joventut i, per això, com a escriptor i com a editor —fundà l'Editorial Emporitana per publicar la seva monumental obra— fou un decidit defensor de l'edició en català. Fins i tot arribà a tornar a publicar en català aquells llibres que, per les exigències del moment, havien hagut de sortir en versió espanyola.

Deulofeu amb el fotògraf Meli // PROCEDÈNCIA: Arxiu Meli. Col·lecció d'imatges de l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà. **Al detall, portada d'un dels nombrosos llibres que va publicar.**

Exposició

Dalí, breaking news

Fins al 15.10.2017
Entrada gratuïta

Drets d'imatge de Salvador Dalí reservats. Fundació Gala - Salvador Dalí, Figueres, 2017.